

Winkler Gábor

Városépítészet a neoreneszánsz korában

Hazánkban az első városrendezési tervek a 18. és 19. század fordulóján készültek el. Ebben az időben állították össze és hagyták jóvá a városatyák a legkorábbi szabályozási előírásokat is. Az első „Városszépítő Bizottmányok” ugyancsak e korban alakultak: feladatuk a város rendezésének és fejlesztésének előkészítése, tervek készíttetése, a fejlődés anyagi eszközeinek előteremtése és a megvalósulás ellenőrzése volt. Az 1780 után következő jó egy évszázadban a városrendezés elmélete és gyakorlata egyaránt sokat változott, fejlődött, korszerűsödött. Az újítások nagyban hozzájárultak a magyar települések gyorsabb növekedéséhez, tervszerű fejlődéséhez. Az egy-egy részprobléma kapcsán hozott döntések helyébe a tervezettség, szabályozottság és céltudatosság lépett. De nem csak a városrendezés módszerei tökéletesedtek: a városépítészet művészi elképzelései, céljai és stílusa is sokat változott.

Talán kevesebbet hangoztatjuk, de a városépítészetnek – így a neoreneszánsz városnak is – megvannak a saját, más korszakoktól eltérő stílusjegyei.¹ A város alakításának jellegzetességei azonban sokban különböznek egy-egy épület megalkotásának sajátos művészi eszközeitől. Mindez már magából az alkotás léptékéből következik, de erősen függ a kor társadalmi akaratától is. A neoreneszánsz városépítészet stílus-meghatározó elemei közé tartozik a település szerkezeti felépítésének, vonalas létesítményeinek, útjainak, tereinek elhelyezkedése, sajátos rendje, egymáshoz való viszonya. Az újon-

nan kialakított negyedekben az utcák és terek által határolt tömbök kiosztása, a telekhatárok vonalvezetése, a beépítés rajzolata, a városalaprajz jellegzetes „ornamentikája”, a város „szövege” ugyancsak eltéréseket mutat a megelőző időkhöz képest. E korban kisebb-nagyobb mértékben megváltozott a szabad tér kihasználásának, épületekkel való beépítésének módja, a rendelkezésre álló tér kitöltése, méreteinek, mélységének és szélességének érzékeltetése.

Sajátosan alakult a szabadon hagyott terek és a beépített térrészek aránya és egymáshoz való viszonya. Változásokat tapasztalhatunk a térfalak megjelenésében, jellegében, módosult a homlokzatok plasztikai összhatása, a tér kiemelt pontjainak megjelölése is más lett. Természetesen nem elhanyagolható maguknak az épületeknek a kialakítása, jellegzetes elhelyezkedése, tömeg- és felületformálása, használatos építőanyagok és a külső-belső felületek színeinek módosulása sem. Más lett a település viszonya természetes környezetéhez, a települést körülvevő tájhoz, domborzatához, vízfelületeihez.

A neoreneszánsz építészei világosan látták, hogy a városépítészet óhatatlanul a nagyobb léptékű komponálás lehetőségeit rejti magában. Ezeket a lehetőségeket tudatosan kihasználták. Az épületeken kívül a városkép alakításában fontos szerepet szántak a növényzetnek, a fasorok és a parkok elrendezésének, a városi zöldfelületek „bebútorozásának”. Városképfőformáló eszközzé váltak az utakat szegélyező díszes kandeláberek, kerítések,

1 A városépítészet stílusáról: POGÁNY 1954; WAGNER-RIEGER 1968. 65. p.

kapuk és az utcák, terek apróbb-nagyobb berendezési tárgyai. Felfedezték a vonalas létesítmények, a mérnöki műtárgyak, támfalak és a folyópartok megformálásában rejlő újszerű lehetőségeket is. A közlekedési pályák, a magasvasutak hídjai és állomásépületei, árvízvédelmi falak és a folyópartokat kísérő lépcsősorok egyre több helyen megjelentek a város képében. A kor mérnökei számára világossá vált, hogy a vonalas műtárgyak megfelelő vonalvezetése újszerű térformáló lehetőségeket rejt magában: ezek tudatos megtervezésével, esztétikus megformálásával tovább fokozhatják a városkép egységes, monumentális hatását.

És végül: a települések társadalma sem maradt ugyanaz. Más lett a város tereinek és utcáinak hangulata: a városi közélet fontos színtereinek atmoszférája megváltozott. Az évtizedek során gazdagodott és sokrétűbbé vált a települések hagyományos hivatása is. Összefoglalva: a neoreneszánsz városoknak fokozatosan kialakult sajátos, más korokkal össze nem téveszthető, egyéni arculata.

Előzmények: a korai historizmus városépítészete

A 19. század városépítészeti stílusának változásai nagyjában-egészében az építészet stílusváltozásaival – korai, akadémikus és késő historizmus – egy időben zajlottak le. A sajátos hangulatú neoreneszánsz városépítészeti együttesek többsége nálunk 1860 és 1880 között keletkezett. Bár az utcák és terek képe e korban sokat változott, a fejlesztési tervek még erősen a korábbi évtizedek rendezési elveire és módszereire támaszkodtak.

Az 1800-as évek első harmadában, a kora historizmus idején a városi mérnökök mindenkor az új utcák, terek, városrészek szabályos elrendezésére törekedtek. A városépítészeti kiindulópontja a hálós – sakktabla elrendezésű – településszerkezet és telekosztás volt. Az ortogonális hálóban való szerkesztésnek az egyenes vonalban vezetett utcák és a szabályos alaprajzú városi terek feleltek meg legjobban. A szabályosság – korabeli szóhasználatlaltal – „lehetőségig való kihasználásával” de-



Hild János: Pest város belterületének belsőrajza és szabályozási terve, 1805. (részlet)

rékszög alaprajzú, egységes méretű telkek kiosztására törekedtek.² A fennmaradt városfejlesztési tervek jól mutatják, hogy a „bástyarombolás” (a városfalak lebontása) után, 1820-tól Győr középkori városszerkezetét is derékszögű utcarendszerrel bővítették.

A szabályos alakú tömbök között az utcák szélességi méretei egyre nőttek: néhol már fasorok tették kényelmesebbé a közterületeket³ (a soproni Deák tér beépítése 1870–1895, a pápai Esterházy utca kiépítése 1890-től, a győri Szent István út beépítése 1890-től és a Révai Miklós utcai épületegyüttes 1895-től). A városfejlesztés során az újabban kiépített városrészek központjában igyekeztek új főteret létesíteni: a városi terek mérete fokozatosan növekedett. Sopronban Hinträger Móríc az új

2 WINKLER 2002. 381–392. p.

3 WINKLER 1993. 41. p.



A pesti Duna-part képe, Franz Weiss színes litográfiája Carlo Pinos Vasquez Pest-Budát ábrázoló térképén, 1837–1838

Városháza (1890) tervezése során tett javaslatot a közepkori Fő tér szabályosítására és hálós utcarendszerrel történő kiegészítésére.⁴

A városépítészeti világtörténetében a hálós alaprajzi kiosztással természetesen már sokkal korábban is találkozunk. A raszteres utcahálózatot az ókortól kezdve a középkoron át a reneszánszig sok helyen és sokféle formában használták. A városszövetben megjelenő, tervezett ortogonális városháló igazából mégis a 19. század első évtizedeitől vált a települések természetrajzának legáltalánosabb alapformájává.⁵

Az említett hasonlóságok ellenére a romantikus klasszicizmus és az azt követő akadémikus neoreneszánsz városépítészeti és építészeti együttese között jelentős eltéréseket észlelhetünk. A különbségek nem elsősorban a városszerkezet eltérő felépítéséből származtak. A városi utcák és terek különböző hangulatának magyarázatát a méretek növekedése mellett az épületek utcafépi megjelenésének változásában kell keresnünk.

A kora historizmus idején az újonnan épített városnegyedek utcai homlokzatainak nagy, sima felületei egyetlen, egyértelműen síkszerű térfallá olvadtak össze. Az egyöntetűséget fokozták az azonos tengelytávolságú, homlokzati síkra helyezett nyílások. Az építészeti tagozatok igen finomak és csekély árnyékhatásúak voltak és a házak főpárkánya sem volt túl erőteljes. A betorkolló keskeny utcák a városkép zárt hatását alig befolyásolták. Az 1860-as évektől láthatóan megváltozott az utcákat, tereket határoló épületek homlokzati megjelenése, és ez-

zel nem csak a térfalak összhatása, hanem a városkép egész hangulata is módosult. A különbségek olyan jelentősek, hogy erről érdemes részletesebben is beszélni.

Városrendezés a neoreneszánsz idején

Bevezetésünkben már jeleztük, hogy a városépítés újabb stflusirányzatának kibontakozása hazánkban nagyjából a kiegyezés utáni időszakra tehető. Nem csak újabb városnegyedek épültek, de ebben az időben indul el nagyobb városainkban a beépítés sűrűsödése, a korábban szabadon hagyott területek beépítése és a házak magasságának gyors növekedése is. A kiemelt jelentőségű rendező elemek – széles, egyenes főutcák, fasorokkal gazdagított sugárutak, kör- vagy sokszög formájú központi terek – alkalmazása mindinkább tudatossá vált. A várostervezés egyik kiindulópontjává a hiányzó városszerkezeti elemek pótlása, a fontosabb pontokat összekötő utak kiépítése és a megfelelő közlekedési kapcsolatok tiszta rendszerének megteremtése vált. Ezeknek a feladatoknak a megoldására az európai városépítészeti több használható példát is kínált: Friedrich von Gärtner tervezte müncheni Ludwigstrasse⁶ kiépítése, Párizs belső negyedeinek Eugene Haussmann által irányított átrendezése 1853-tól.⁷ E korszerű és időszerű igények kielégítésére azonban inkább csak a kiegyezés utáni, robbanásszerűen felgyorsuló hazai városfejlesztés kapcsán került sor.

4 WINKLER 1988. 135. p.

5 Haeufner J. V.: Budapest térképe 1854. „Pest, Theresien Stadt” ortogonális utcaszerkezete. PREISICH 1960. 169. p.

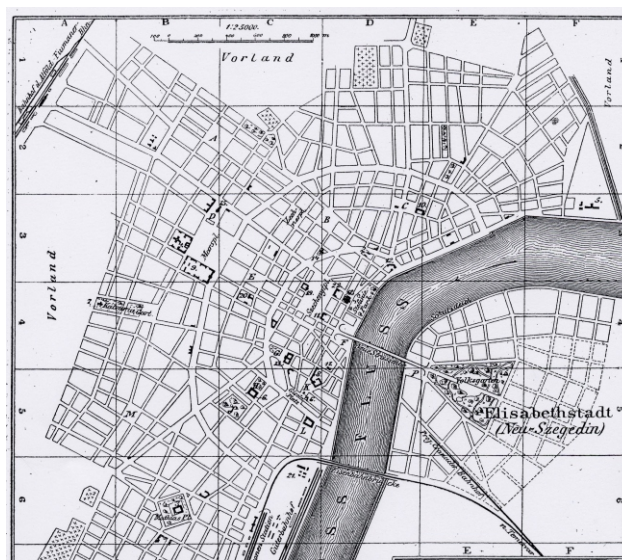
6 EGGERT 1963.

7 SZENTKIRÁLYI 1963. 592–594. p.

A neoreneszánsz korának városépítészeti fejlődésére Pest átépülésének folyamata különösen jellemző.⁸ A korábbi településrészek, történeti települési elemek laza halmazának markáns átalakítása és a korszerű, körutas–sugaras városszerkezet megvalósítása már az 1860-as évek elején időszerűvé vált. 1870-ben a fővárossá egyesülő Pest és Buda egységes rendezésének megszervezésére létrehozták a Fővárosi Közmunkák Tanácsát. A város még 1867-ben elindította a meglévő településrészek felmérési munkáit, majd az FKT tervpályázatot írt ki a főváros általános szabályozására. A pályázat kiírása a település egészének fejlesztésére kért tervjavaslatokat. A résztvevőknek „csoportosítani” kellett a városrészeket, ki kellett jelölni a főútvonalak és terek helyét, javaslatot kellett adni a jelentősebb középületek elhelyezésére, a közművésítés elvégzésére és a zöldterületek helyének kijelölésére. Az újonnan nyitandó Sugárutat már adottságként kellett kezelni,⁹ és a Nagykörút kialakításával kapcsolatban is voltak már előzetes elképzelések. Lechner Lajos első díjat nyert pályaművében¹⁰ mindezeket az elhatározásokat tiszteletben tartotta, és tervének végleges kidolgozása során sem változtatott az előzetes elrendezésen: Budapest városfejlődésének így a körutas-sugaras szerkezet vált kiindulópontjává.

Lechner díjnyertes tervének műleírásában az építendő házak stílusával kapcsolatban is tett ajánlásokat. Az építész arra figyelmeztetett, hogy „szép ízléses renaissance a legjavasolhatóbb, gót és antik kivételesen, copf sehol ne legyen középületen.” Az idézet a neoreneszánsz növekvő hazai népszerűségét bizonyítja.

A szigorú neoreneszánsz tömegideálja továbbra is a tiszta geometrikus épülettést, illetve az épülettömegek áthatásával létrehozott tömegforma maradt. Hasonlóan a korai historizmus homlokzataihoz, a neoreneszánsz házakat határoló épületsíkok is tisztán megrajzolt, éles vonalban találkoztak. A homlokzatok összhatása mégis sokat változott: ennek magyarázata többek között az alkalmazott nyílászáró szerkezetek korszerűsödésében keresendő.



Szeged város térképe, 1887

Az egyrétegű ablakokat a hőszigetelés javítása céljából a 18–19. század fordulóján kettős ablakokkal¹¹ váltották fel: a kifelé nyíló, külső ablakszárny a homlokzat síkjába került. Ezt az úgynevezett kifelé-befelé nyíló ablakszerkezetet a neoreneszánsz korában is gyakran alkalmazták. Hasznosabbnak bizonyult azonban a két ablakszárny egy tokkeretbe történő egyesítése: az új típusú ablakszerkezetet kettős falazott téglakáva mögé helyezték. A nyílások ezzel a homlokzati fal mélyebb rétegeibe kerültek.

A szakmai újítás gyakorlati előnyei mellett a homlokzatok plasztikai képét is megváltoztatta. Mivel a nyílások erősen belevágtak a homlokzat síkjába, a külső homlokzati felületek korábbi sík, fóliászerű jellege megszűnt. A széles káva erős árnyékot vetett a mélyen ülő ablakfelületre, így a homlokzatok összképe változatosabbá, gazdagabbá vált. A mélyen ülő, karcsú, keskeny nyílások sora módosította a homlokzat összképét: a függőleges és vízszintes tagolóelemek közel azonos hangsúlyt kaptak,

8 Buda és Pest városépítésének történetét dolgozza fel: PREISICH 1960. és PREISICH 1964.

9 A Sugárút építéstörténetének rövid összefoglalása: PREISICH 1964. 60–65. p.

10 A tervpályázatról és Lechner Lajos tervének értékeléséről: PREISICH 1964. 35–58. p.

11 SOBÓ 1899. II. kötet 83. p.

és ezzel a homlokzatokon – hasonlóan a városszerkezet-
hez és a telekosztáshoz – szabályos, hálós osztásrend-
szer alakult ki. A számtalan példa közül itt minde-
nekelőtt az Andrássy út városi palotáit említjük.¹²



Híd utca a Széchenyi tér felé, Szeged, 1896 körül

A neoreneszánsz házakat nagy kiülésű főpárkánnyal
koronázták: ezzel még hangsúlyosabbá vált a felső, víz-
szintes lezárás térbeli jelentősége. A főpárkány markáns
vízszintes vonalát sem építészeti tömegekkel, sem szob-
rászati díszekkel nem törték át. A fent leírt homlokzatok
sorolásával a korábbiaknál sokkalta gazdagabb, plasztik-
kusabb térfalak keletkeztek, ugyanakkor a felületek
egységes hatása továbbra is megmaradt.

Sok esetben az építészek az így létrejött épület mére-
teivel sem elégedtek meg, és a városkép monumentalitá-
sának további fokozására törekedtek. Egy-egy épület-
tömbben például azonos párkánymagasságú, közel meg-
egyező nyílásosztású és plasztikájú, egymáshoz nagyon
hasonló házakat építettek. A nagyjából egy időben emelt
háztömbök szerencsés esetben egyetlen, nagyméretű,
monumentális épület hatását keltették. Ez a tömbnagy-
ságú épületblokk vált a városépítészeti kompozíció alap-
elemévé. Ilyen szabályos rendszerben épült át Pesten és
Budán a Dunapart városrészen áthúzódó sávja. A kor

nagy hatású városépítészeti szakírója, Camillo Sitte sok
esetben idézett munkájában kiemeli a pesti Duna-part



A pesti áru- és értéktőzsde az Aldumasoron, 1873 körül

szerencsés megoldását. „Pesten éppen a legszebb, étellel telített
városrészek fekszenek a Duna partján, melyeknek hatását csak
fokozza a Nagy-Duna látképe.”¹³ Könyvében a bécsi folyó-
partok kiaknázatlan lehetőségeire is utalt, és jó példaként
állította szembe a Pesten alkalmazott megoldást.

Szerkesztésében, megjelenésében azonban az
1871–1885 között megépített Sugárút tükrözi leginkább
a korszak városépítészeti törekvéseit. A Sugárút kiépíté-
sével Pest belvárosát a Városligettel egyenes vonalban
kivánták összekötni. Legkorábban a Váci körüttől (ma:
Bajcsy-Zsilinszky út) a Nagykörútig terjedő szakasz és az
ezzel párhuzamosan haladó kiszolgáló utcák épültek ki,
szabályos, derékszögű tömbökkel, rövid, egyenes ke-
resztutciókkal. Végigjárva a monumentális Sugárutat azt
tapasztaljuk, hogy ezek a keresztutciók mélységükben az
összképben alig érzékelhetők: a Sugárúton végigtekintve
a hatalmas épülettömbök egyetlen egységes, egysíkú,
alapjában mégis plasztikus hatású falnézetté olvadnak
össze. A házakat szinte mindenütt azonos magasságú és
kiülésű főpárkány koronázza. Ezt az erőteljes, vízszintes

12 Andrássy út 13. építész: Schmahl Henrik, 1880; Andrássy út 24.
építész: Freund Vilmos, 1875; Andrássy út 33. építész: Weber
Antal, 1875. További példa Liphay Béla palotabérháza a

Duna-part és a Lánchíd utca között, építész: Unger Emil, 1870.
NEORENESZÁNSZ 2008. 100–102, 107. p.

13 SITTE 1889. 138. p.



Az Andrássy út indítása a mai Bajcsy-Zsilinszky útnál, Budapest, 1896 után



Az Andrássy út az Oktogontól a mai Jókai tér felé, Budapest, 1894 előtt

zárómotívumot kupolák, oromfalak sehol nem szakítják meg, így a főpárkány a teljes térfalat egyetlen ortogonális egységgé fűzi össze. Az egységes összképet középületek elhelyezésével sem kívánták megtörni. Jó példa erre az Operaház, amely egyetlen lakótömb területre épült, előtere szerény és tömege is csak fokozatosan emelkedik az előkelő bérpaloták fölé.

A Sugárút Oktogon és Körönd közötti, második szakasza hasonló felépítésű; mivel azonban az út keresztmetszete itt már szélesebb, összképe kevésbé zárt hatású. Az említett terek a Sugárutat derékszögben keresztező utcák, utak metszéspontjában jöttek létre. Egységes beépítésükkel ugyancsak a látvány viszonylagos zártságának megőrzésére törekedtek. Kialakításuknál arra is figyeltek, hogy a Sugárút egyirányú, sodró, hosszanti hatása ne csorbuljon. A főút utolsó szakaszát szabadon álló villákkal szegélyezték.

A Sugárutat a Váci körútnál indító kupolás épületpár 1882-re, míg a végét lezáró tér, a mai Hősök tere 1906-ra épült ki. Előbbiekénél az épületsarok hangsúlyozása, utóbbinál az erőteljes keresztengellyel történő lezárás a szembevetendő. Az utcasarkok látványának kupolákkal történő kiemelésével már korábbi neoreneszánsz épületek-

nél is találkozunk: a Pesti Hazai Első Takarékpénztár székháza¹⁴ és az Egyetemi Könyvtár¹⁵ kupola-párja. Az útdíttások kupolás-tornyos saroképületekkel való hangsúlyozása a 19. század utolsó harmadában, a késő historizmus idején vált általánosan elterjedt megoldássá: a kolozsvári Status-paloták a Szentegyház utcában és a



Az Andrássy út lezárása a mai Hősök terével, Budapest, 1894 előtt

14 Budapest, V. Károlyi Mihály utca 12. építész: Ybl Miklós, 1866–1868. YBL 1991. 231. p.

15 Budapest, V. Ferenciek tere 6. építész: Szkalnitzky Antal, 1873. NEORENESZÁNSZ 2008. 38–40. p.

Széchenyi tér¹⁶ sarokkupalái, Budapesten a Klotild paloták saroktornyos épület-párja.¹⁷

A városépítészeti szemléletváltozását jól jellemezte a pesti Nagykörút kiépítése. A Nagykörút megalkotásának alap gondolatául minden kétséget kizáróan a bécsi körút, a Ring szolgált.¹⁸ Bécsben azonban – híven a szigorú neoreneszánsz térszervező elveihez – a belvárost keretező „várkört” még egyenes térfalakkal határolták, így a



Kolozsvár főtere a Bánffy-palotával és a Status-palotákkal 1905 körül

Ring minden egyes szakasza önmagában egységes, önálló városképi egységet – kisebb-nagyobb mértékben zárt és jól áttekinthető térséget – eredményezett. A pesti körút ezzel szemben töretlen, mozgalmas ívben keretezi a belvárost, hatása zártabb és egységesebb, kiemelt pontjait erőteljes, függőleges motívumok, tornyok és sarokkupalák tagolják.

Vidéki városépítészettünkben¹⁹ a 19. század derekának városi térmegoldását legjobban a szegedi Klauzál tér kialakítása szemlélteti.²⁰ A nem túl nagyméretű, szabályos téglalap alaprajzú teret 1872 és 1873 között két egységes megjelenésű, geometrikus tömegű, monumentális háztömb beépítésével választották le a tőle keletre fekvő,

terjengős piactérből. A téren áthaladó utcák viszonylag keskenyek és a tér sarkain érkeznek: nem jelölnek ki



A Schosberger-bázis a budapesti Teréz körúton, 1890-es évek

hangsúlyos tengelyt, a tér zártságát semmiben nem csorbítják. A tér összhatásában hangsúlyozottan statikus.

A neoreneszánsz városépítészeti kevésbé ismert, szép vidéki példája a rév-komáromi Klapka György tér beépítése. A teret a település egyik fő utcájára, a Nádor utcára



Klauzál tér, Szeged, 1910 körül

16 Építész: Alpár Ignác és munkatársai 1905–1910. WINKLER 1993. 44. p.

17 Építész: Giergl Kálmán és Korb Flóris, 1901. WINKLER 1993. 38. p.

18 A bécsi Ring városépítészeti hatását részletesen feldolgozza: MOLLIK–REINING–WURZER 1980. 428–448. p. A könyv

szerzői kiemelt figyelmet szenteltek a budapesti Nagykörút építésének: Die Bau der „Großen Ringstraße” in Budapest. 434–436. p.

19 A vidék neoreneszánsz városépítészetről: WINKLER 1993. 31–46. p.

20 Szeged településfejlesztéséről: WINKLER 2001. 54–57. p.

merőlegesen alakították ki. Észak-déli főtengelyében a városháza tornyos, korai neoreneszánsz épülete áll. A tőle keletre eső egykori Tiszti Kaszinó épülettömege – igaz szerényebb formában – Stüler pesti Tudományos Akadémia palotájának reprezentatív tömegelrendezését követi. A teret nyugatról lezáró hosszú épület egyemeletes: egyszerűbb architektúráját északi és déli végében egy-egy manzárdtetős sarokszárny gazdagítja. A ki-egyensúlyozott, „szalonszerű” hangulatot Klapka



Klapka György tér, Rév-Komárom, 1960-as évek

Györgynek a tér közepére helyezett szobra egészíti ki.

Az 1880-as évektől a vidéki városok fejlődése a fővárossal összehasonlítva megfontoltabban folyt, és ez lehetőséget adott a hagyományos városszerkezet megtartására. Legtöbb helyen a települések reprezentatív központjának továbbra is a neoreneszánsz korában emelt városrészek számítottak. E helyzet csupán a 20. század derekán változott meg.

A neoreneszánsz városrendezés korabeli kritikája

A 19. század első felének városfejlesztési elveivel, így a derékszögű, hálós utcarendszer alkalmazásával sokan nem értettek egyet: a század utolsó évtizedeiben az ortogonális háló kizárólagos alkalmazását egyre többen kifogásolták. A korai és akadémikus historizmus – ezen belül a neoreneszánsz korának – városépítészeti elveivel leghatásosabban Camillo Sitte bécsi építész szállt szembe: kifogásait könyv formájában is közreadta.²¹ Írása nagy hatást gyakorolt a kortársakra: a városrendezéssel foglalkozó szakemberek egyik része igyekezett Sitte új gondolatait mielőbb a gyakorlatba is átültetni.²²

De miben is látta a bécsi építész a széles körben elterjedt séma legnagyobb hibáit? Sitte könyvében mindekenelőtt a „kérelhetetlen kegyetlenséggel és következetességgel alkalmazott derékszögű rendszert” és az erőltetett szimmetriát támadta: „az egyenes vonal nem okoz izgalmat” – vélte, ezért olyan egyhangúak az újabb építész városrészek, negyedek. Kritikája elsősorban ott volt jogos, ahol tisztán gazdaságossága miatt alkalmazták ezt a rendszert és a rajztablán született városszerkezet a természeti adottságokhoz – domborzat, vízfolyások, hagyományos zöldterületek – sem igazodott. Okkal kifogásolta, hogy a szabályos telekosztás öncélúvá vált: „ma a telket osztják ki szabályos formában, ami a szabályos parcellák között marad, azt nevezik térnek.” A városi terkek méreteinek mértéktelen növekedését is bírálta: úgy látta, hogy a térségek embertelenné, átláthatatlanná és üressé váltak.

Az akkor szokásos épületformával, a neoreneszánsz házak zárt, geometrikus „épületkockáival” sem volt megelégedve: nehézkes tömeghatásukat, túlzott monumentalitásukat bírálta. Festőibb, tagoltabb épületeket ajánlott,

21 SITTE 1889. Az építész könyvének második kötetét a városépítészeti műszaki kérdéseinek kívánta szentelni, e könyvének megírására azonban nem került sor. Sitte könyve magyar fordításban a mai napig nem jelent meg.

22 A hazai városrendezés új elveit az 1890-es években Palóczy Antal, Lovass Zsigmond, majd később a Sopronban működő Wälder

József tervekkel (Sopron általános rendezési terve, 1905) és publikációkkal kívánták elterjeszteni. Az építészek igényes városrendezői munkát, tekintélyt és szabad kezdet követeltek a városrendező számára, szerették volna hazai településeink fejlesztésében is a városépítés művészi elveit érvényesíteni.



Kronstein Ágoston: Fő tér a tervezett városházával, Sopron, 1892

erősebb függőleges hangsúlyokkal. Felismerte azt a nyilvánvaló igazságot, hogy városképileg éppen „a szabálytalan telkek adják az érdekesebb megoldásokat”, és a nem derékszögben történő, a szimmetriát kevésbé erőltető épületszerkesztés nem okvetlenül hátrányos, sőt a tér- és alaprajz kialakítása szempontjából kimondott előnyökkel is járhat. Hangsúlyozta, hogy városképileg különös lehetőségeket rejthet magában a neoreneszánsz házak koronázó párkányainak tetőablakokkal, tornyokkal történő áttörése, az épületek, tömbök sarkainak kiemelése. Mindezek figyelembevételével az ortogonális hálórendszertől eltérő, „modern” városalaprajzok alkalmazására tett javaslatot. A középkor „festői szabálytalanságait”, a barokknak pedig „mozgalmasságát” tekintette követendő példaképül. Sitte elvei hazánkban csupán az 1800-as évek legvégén kezdtek érvényesülni.



Fischer Ferenc: Városi bérház a Fő téren, Szombathely, 1898

A modern városrendezés nem ismerte fel a 19. század – ezen belül a neoreneszánsz korának – városszerkezeti és városképi előnyeit. A városrendező, építészek téves értékítéletének nem egy településünk e korból származó téregyüttese esett áldozatul. Különösen sokat romboltak az 1960-as, 1970-es években. A helyzet mára némileg javult: az Andrássy út és környéke a pesti Duna-parttal együtt az UNESCO Világörökség részévé válhatott. Ma már néhány vidéki együttesünk is műemléki védeltséget élvez. A neoreneszánsz korának városépítészete azonban egészében máig nem nyerte el a megérdemelt elismerést.

Hivatkozott irodalom

- EGGERT 1963 KLAUS EGGERT: Die Hauptwerke Friedrich von Gärtners. München, 1963.
- MOLLIK–REINING–WURZER 1980 KURT MOLLIK – HERMANN REINIG – RUDOLF WURZER: Die Planung und Verwirklichung der Wiener Ringstrassenzone. Wiesbaden, 1980.
- NEORENESZÁNSZ 2008 Neoreneszánsz építészet Budapesten. Budapest Főváros Levéltára kiállítása. Katalógus. Szerk. CSÁKI TAMÁS – HIDVÉGI VIOLETTA – RITOÓK PÁL. Budapest, 2008.
- POGÁNY 1954 POGÁNY FRIGYES: Terek és utcák művészete. Történeti áttekintés. Budapest, 1954.
- PREISICH 1960 PREISICH GÁBOR: Budapest városépítésének története. Buda visszavételétől a kiegyezésig. Budapest, 1960.
- PREISICH 1964 PREISICH GÁBOR: Budapest városépítésének története. A kiegyezéstől a Tanácsköztársaságig. Budapest, 1964.
- RUISZ 1960 RUISZ REZSŐ: A Nagykörút. Budapest, 1960.
- SITTE 1889 CAMILLO SITTE: Die Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen. Wien, 1889.
- SOBÓ 1899 SOBÓ JENŐ: Középipítésztan. Selmechánya, 1899.
- SZENTKIRÁLYI 1993 SZENTKIRÁLYI ZOLTÁN: Az építészet világtörténete. Budapest, 1980.
- WAGNER-RIEGER 1968 WAGNER-RIEGER, RENATE: Stilwandel der städtebaulichen Komposition in der Bereiche der Wiener Ringstrasse. In: Österreichische Zeitschrift für Kunst- und Denkmalpflege. 1968.
- WINKLER 1988 WINKLER GÁBOR: Sopron építésze a 19. században. Budapest, 1988.
- WINKLER 1993 WINKLER GÁBOR: Városépítészet a historizmusban. In: A historizmus művészete Magyarországon. Szerk. ZÁDOR ANNA. Budapest, 1993.
- WINKLER 2001 WINKLER GÁBOR: Szeged. Centropa. Journal of Central European Architecture and Related Arts, 1 (2001) 1. sz.
- WINKLER 2002 WINKLER GÁBOR: Győr városépítésze a dualizmus korában. In: Struktúra és városkép. A polgári társadalom a Dunántúlon a dualizmus korában. Szerk. TÓTH G. PÉTER. Veszprém, 2002. 381–392. p.
- WINKLER é. n. WINKLER GÁBOR: Városépítés Budapesten és vidéken. Sugárút. In: Magyar művészet a 19. században (1800–1900). A polgárság közéletének színterei. Kézirat.
- YBL 1991 Ybl Miklós építész. 1814–1891. Katalógus. Szerk. FARBAKY PÉTER – KEMÉNY MÁRIA. Budapest, 1991.